
VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTIC

UN ORIENTALIST MAGHIAR DIN TRANSILVANIA : KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR

DE

BÉLA KELEMEN

La sfârșitul lunii martie 1954 s-au împlinit 170 de ani de la nașterea Körösi Csoma Sándor, unul din cei mai iubiți și cei mai populari oameni de știință maghiari. Cu ocazia acestei aniversări facem cunoscută personalitatea, viața și activitatea acestui fiu merituos al poporului maghiar.

S-a născut la 1784 în Chiuruș, un sat mic în fostul județ Trei-Scauri azi raionul Tirgu Săcuiesc, Regiunea Autonomă Maghiară. Primele cunoștințe le primește în școala din satul natal; își continuă studiile la renumitul colegiu reformat din Aiud, iar apoi la Universitatea din Göttingen. A absolvit la școala superioară din Aiud, cât și la Universitatea din Göttingen a studiat teologia și filozofia, dar după mărturisirea sa proprie, făcută în scrisoarea din 28 ianuarie 1825 către căpitanul englez Kennedy, agent politic adiunț și comandant englez în Sabathu, . . . « dintre științele liberale, cele mai plăcute mi-au fost filologia, geografia și istoria ».

Colegiului reformat din Aiud, îi datorează Csoma învățarea limbilor clasice și însușirea culturii clasice. Studiul limbilor clasice l-a ajutat la stabilirea structurii gramaticale și la întocmirea dicționarului limbii tibetane. Tot la colegiul din Aiud și-a cîștigat și cunoștințe temeinice de limba germană și franceză. O mare influență a avut asupra formării lui Csoma renumitul

Activitatea orientalistului maghiar a fost studiată și de Németh Gyula, Körösi Csoma Sándor lelki alkata és feylődése. (Factura și dezvoltarea sufletească a lui Körösi Csoma Sándor) [în] Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Desen 1942 október hó 18-20 napján tartott tizenhedededik vándorgyűlésének Emlékkönyve. Szerkesztette Szabo I. Attila. Kolozsvár 1943, pp. 5—17.

profesor Hegedüs Sámuel, un cercetător pasionat al trecutului poporului maghiar; de la acesta a primit primul imbold pentru studierea originii și a trecutului poporului său. La începutul secolului trecut poporul maghiar, prin căutarea și aflarea înrudirii cu alte popoare, și-a întărit conștiința națională și rezistența împotriva oprimirii habsburgice. Alt factor în formarea lui Csoma este timpul petrecut în Germania, mai ales la Göttingen. În cei trei ani de studiu, între 1815 și 1818, este elevul vestitului profesor de exegetică Eichorn, de la care învață limba arabă. Tot aici a început să învețe și limbile engleză și turcă. A avut o remarcabilă înfrîurire asupra lui și celebrul profesor de istorie de la Universitatea din Göttingen, Heeren. A fost în relații bune cu renumitul profesor de zoologie și antropologie Blumenbach, care i-a atras atenția, după cum arată enciclopedia Wurzbach, că popoarele înrudite cu ungerii trebuie căutate în Turchestanul de est, pe pământul vechiului popor uigur.

Copilăria și tinerețea lui Kőrösi Csoma Sándor coincide cu o perioadă de mari prefaceri politice și sociale în Europa. Este epoca marii revoluții franceze, a năzuințelor reformiste ale lui Iosif al II-lea. În Ardeal au loc revolte țărănești, răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan. Este epoca de cultivare și cercetare a limbilor naționale. Toate acestea au dat un imbold lui Kőrösi Csoma Sándor să plece în căutarea leagănului poporului și limbii maghiare.

Întorcându-se de la Göttingen, în Aiud el nu ocupă nici o funcție, ci se pregătește să plece în Asia în căutarea popoarelor înrudite cu ungerii. Înainte de a porni însă, el crede că e bine să învețe cât de puțin limba sîrbă și croată. În acest scop el stă cîtva timp la Timișoara și la Zagreb.

În anul 1819, deci în vîrstă de treizeci și șase de ani, Kőrösi Csoma Sándor pornește să descopere în China, respectiv în Turchestanul de est, o parte a strămoșilor poporului maghiar și popoarele înrudite cu poporul maghiar.

Primul popas al itinerarului său a fost în București, unde a căutat să-și perfecționeze cunoștințele de limbă turcă. După o lungă ședere la București, trecînd prin Sofia, Alexandria, Bagdad, Tcheran și Buhara, ajunge la Sringara, capitala Cașmirului. De aici a vrut să ajungă în Turchestanul de est, dar aflînd că drumul spre Iarchend este greu, costisitor și periculos, se întoarce la Lahore. În acest drum se întîmplă evenimentul cel mai important din viața lui Csoma, al cărui rezultat a fost aprofundarea studiilor filologice tibetane.

În acest drum a întîlnit un om al guvernului englez, Moorcraft, un exponent al politicii engleze în Asia de mijloc, care de asemenea avea preocupări științifice. Guvernul britanic din India a avut nevoie urgentă de întocmirea unui dicționar tibetan-englez și a gramaticii limbii tibetane. Întîlnindu-se cu Csoma, Moorcraft și-a dat seama că are de-a face cu un om excepțional de talentat și cu o voință de nezdruccinat și i-a atras atenția asupra studierii

în bii și literaturii tibetane, studii, de altfel, de o importanță deosebită pentru promovarea științei. Csoma și Moorcraft s-au înțeles și Csoma abandonând planul său inițial, s-a apucat de studii filologice asupra limbii și literaturii tibetane, ceea ce își găsește explicația în faptul că, după cum singur scrie în prefața dicționarului, a nădărdit că aceste studii îl vor ajuta în cercetările sale cu privire la limba și originea ungarilor. Această speranță însă nu i s-a realizat. Limba tibetană este înrudită cu limba chineză și nu cu cea maghiară. Activitatea sa filologică tibetană n-a promovat paleoistoria maghiară, în schimb a adus servicii de o excepțională valoare științei, punând bazele filologiei tibetane, iar în domeniul orientalisticii el a devenit una dintre personalitățile cele mai cunoscute și stimulate. Sub acest aspect trebuie să studiem activitatea lui Kőrösi Csoma Sándor, intelectual exploatat de imperialismul englez.

În mănăstirea de la Zangla, iar apoi în cea din Canum, i se deschide lumea milenară a budismului nordic, pînă atunci necunoscută pentru știința europeană. Ani de zile lucrează în caverne de piatră neîncălzite împreună cu renumitul lama Sanghie-Puntsong, ca să strîngă materialul documentar necesar dicționarului tibetan de patruzeci de mii de cuvinte și pentru gramatica limbii tibetane. La 5 mai 1825 scrie căpitanului Kennedy următoarele: « Cu ajutorul limbii persane am învățat într-atîta limba tibetană încît mi-am putut împărtași ideile cu lama amintit. Acest lama este versat în scrierea cu litere mici și mari în limba tibetană, cunoaște și structura gramaticală a limbii sale materne, de asemenea matematica, retorica, poetica și dialectica ». De altfel Csoma a învățat alfabetul tibetan din cartea lui Pater Giorgi, « Alphabetum Tibetanum », publicat în 1762.

Cu ajutorul lui lama Sanghie-Puntsong, Csoma a strîns toate cuvintele care, după concepția tibetană, intră în sfera celor șase elemente: pămîntul, apa, focul, aerul, eterul și intelectul.

Kőrösi Csoma Sándor s-a achitat cu cinste de angajamentul luat față de englezi, deși aceștia l-au umilit în repetate rînduri, și a terminat operele sale principale, dicționarul tibetan și gramatica tibetană, care au și fost publicate la 1834 de Societatea științifică asiatică, constituind primele lucrări de această natură asupra limbii tibetane. Textele explicative din gramatică sînt scrise în limba engleză, iar dicționarul este bilingv, și anume tibetan-englez. Din aceste lucrări de mari proporții a trimis cîte 25 de exemplare diferitelor biblioteci din țară. Ele au fost apreciate de lumea științifică și mai multe societăți științifice l-au ales pe Csoma ca membru.

Kőrösi Csoma Sándor a studiat, timp de douăzeci de ani, limba și cultura tibetană. Studiarea limbii tibetane este dificilă, deoarece numărul dialectelor ei este extrem de mare. În cercetările sale Kőrösi Csoma Sándor a luat ca bază dialectul nord-vestic, fiindcă acesta avea o arie de dezvoltare mai mare.

După Jaschke, un bun cunoscător și cercetător de mai tîrziu al limbii tibetane, istoria limbii și literaturii tibetane are două perioade: prima e

perioada clasicismului sau a traducerilor. Caracterul «sfînt» al textelor bisericești, scrise în limba sanscrită, a impus o formă obligatorie textelor tibetane timp de secole. În această perioadă, glosare și colecții de frazeologie sanscrito-tibetană au asigurat unitatea obligatorie a textelor traduse în limba tibetană.

A doua perioadă a dezvoltării limbii și literaturii tibetane este caracterizată prin scrieri originale. Apar primele scrieri istorice și legendele. În această epocă se dezvoltă impetuos limba tibetană, care ajunge aproape identică cu limba tibetană modernă.

Cercetările lui Csoma privesc mai mult limba din prima fază de dezvoltare, ținînd însă seama de aspectele de toate zilele ale limbii tibetane din epoca sa, și anume de dialectul Kahghiur.

În gramatica sa, Csoma, în 28 de pagini, se ocupă de scrierea și pronunțarea tibetană. Csoma amintește de 30 de caractere consonantice, la care se mai adaugă 5 caractere vocalice care se pun fie sub consoane, fie deasupra lor. Astfel se pot obține vreo 209 combinații, care totodată formează și rădăcinile consonantice ale lexicului limbii tibetane. Sînt multe cuvinte tibetane care numai în grafie se deosebesc, dar se pronunță la fel și de aceea este de o importanță deosebită scrierea lor corectă¹.

Gramatica tibetană a lui Kőrösi Csoma Sándor se găsește într-un exemplar și la Biblioteca Academiei R.P.R., Filiala Cluj.

Csoma a scris, în diferite reviste științifice engleze, multe studii despre limba și literatura tibetană, despre budism etc. Pentru nevoile misionarilor englezi a tradus în limba tibetană mai multe texte de liturghie, psaltiri, ceasloave.

În 1836 a plecat în Bengalul de nord și a studiat graiurile de acolo. În 1837 a fost numit bibliotecar la Societatea științifică asiatică din Bengal.

După terminarea gramaticii și a dicționarului tibetan, Csoma se ocupă intens de limba sanscrită. În scrisoarea amintită menționează că are un material bogat de documente de limbă sanscrită și tibetană.

De altfel însăși literatura tibetană este o reflectare a literaturii sanscrite. În această privință găsim un material bogat în prefața dicționarului tibetan: «Cu ajutorul limbii tibetane autorul a cunoscut termenii tehnici, spiritul și conținutul general al budismului și astfel a intrat în posesia unui mijloc bun de a se putea ocupa cu literatura sanscrită, de care este preocupată în ultimul timp lumea științifică din Europa».

Csoma a întocmit un indice de termeni tehnici în limba sanscrită și tibetană, al cărui manuscris de află în arhiva Asiatic Society of Bengal din Calcutta. Sumarul acestei lucrări a apărut, împreună cu alte multe scrieri ale lui Csoma, în volumul lui Duka Tivadar².

¹ Csoma, *Tibetan Grammar*, p. 16, 20.

² Duka Tivadar, Kőrösi Csoma Sándor *dolgozatai*, Budapest 1885, Ed. Academiei de Științe Maghiară, p. 392—404.

Csoma face cercetări sanscrite tot în interesul cercetărilor sale de paleois-torie maghiară. În prefața amintită spune că limba sanscrită prezintă multe asemănări cu limba maghiară. Astfel arată că în limba maghiară, ca și în cea sanscrită, se găsesc sufixe în loc de prefixe. Din cercetările sale în această privință nu ne-a rămas decât un glosar în limba sanscrită cu corespondente engleze și maghiare.

Compararea limbilor cu cea sanscrită a fost la modă în acea vreme și prin aceasta se explică de ce Csoma a încercat să dea etimologie sanscrită mai multor toponimice din Ungaria. Activitatea sa în această privință nu are baze științifice. El însuși și-a dat seama de aceasta, refuzînd să-și fixeze în scris părerea și concepția cu privire la această problemă.

În glosarul amintit, care se păstrează în original la Biblioteca Academiei de Științe Maghiare și care a fost publicat de Duka¹, între altele, găsim cuvinte sanscrite ca:

eka	unu	egy
hazir	o mie	ezer
garta	groapă	gödör
uru	domn	úr
uvisha	urias	óriás
nada	trestie	nád
nadvat	trestiiș	nádas

Minat de dorul de a aduce contribuții la istoria poporului maghiar, la sfârșitul anului 1841, în vîrstă de 58 de ani, pleacă spre capitala Tibetului, spre Lhasa, cu scopul de a trece masivul Himalaia și de a ajunge pînă la pămîntul jugurilor, un popor de origine turcă, unde a crezut că va da de po-poare înrudite cu cel maghiar.

Dacă și-ar fi putut realiza planul, ar fi adus contribuții serioase la îmbogățirea lingvisticii prin descrierea acestei limbi turcice, despre care nici azi nu știm decât foarte puține lucruri. Dar nici în cazul acesta nu ar fi putut promova cu nimic cercetările privitoare la originea poporului maghiar.

Din păcate însă n-a putut ajunge nici pînă la Lhasa, deoarece moartea, survenită la 11 aprilie 1842, l-a împiedecat să pună piciorul pe pămîntul visu-rilor sale.

Moartea a smuls toiagul de pribeag din mîinile marelui visător, fără ca el să-și fi putut împlini năzuințele. În orice caz obiectivul propus era gigantic, iar cercetările sale filologice sînt de o mare importanță.

Prin redactarea dicționarului limbii tibetane, a gramaticii limbii tibetane și prin cercetările sale asupra budismului de nord, el a pus bazele filologiei și istoriografiei tibetane și s-a apucat, cel dintîi, de cercetarea științifică a budismului nordic, fără de care ar fi fost cu neputință cartografierea lumii necunoscute pînă atunci din această parte a Asiei.

¹ Duka, T., op. cit., p. 412—420.

Portretul lui Kőrösi Csoma Sándor ar avea o mare lacună dacă nu am aminti că, în ciuda faptului că a răbdat foame și lipsă de bani și că a făcut distanțe mari pe jos, cei 450 de galbeni primiți de la Academia Maghiară și de la Colegiul din Aiud i-a dăruit Academiei de Științe Maghiare și Colegiului din Aiud, cu motivarea că, din onorariul ce-l primește de la Societatea științifică asiatică își poate asigura o existență modestă.

Numele acestui om de știință, plin de abnegație, modest și de o putere de voință excepțională, este și va rămîne un nume strălucitor în istoria științelor în general și în istoria filologiei tibetane în special. La mii de kilometri de patria sa mormîntul lui din cimitirul orașului Darjiling străjuit de salcia pletoasă, va fi acoperit totdeauna, ca și pînă acum, detrandafirii recunoștinței.

